

Розділ II

РЕЛІГІЯ В КОНТЕКСТІ НИНІШНІХ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ

Віктор **БОНДАРЕНКО**,
голова Держкомрелігій України

РЕЛІГІЯ І ПОЛІТИКА

Відносини релігії і політики завжди були виключно напруженими. Такими, власне, якими тільки й можуть бути відносини між духовним і земним, величним і профанним, вічним і скороминущим. Але відокремити релігію та політику можна лише в найбільш абстрактній теорії. Від самих початків існування інституцій, які б ми нині визначили як політичні, вони шукали надприродної підтримки. Світська влада вождя, імператора чи князя ставала законною лише через своє прилучення до священного авторитету, отримавши його часточку через спеціальну процедуру. За деякими теоріями (Д. Фрезер, наприклад), влада царя взагалі виросла із влади жерців, чаклунів і магів, бо люди вірили, що вождь (а згодом і цар) може магічно вплинути на довкілля.

Влада президентів сучасних держав докорінно відрізняється від влади, скажімо, візантійських імператорів не лише обсягом повноважень, характером і механізмами керівництва, й тим, що є не священною, а суто світською установою. Але і проблеми релігії, і проблеми влади лишаються вічними. Твердження, згідно з яким ХХІ століття або віритиме, або стане останнім у людській історії, поділяють не лише богослови, але й екологи, соціологи, філософи. З іншого боку, як відзначив свого часу французький соціолог і публіцист Раймон Арон, "проблема влади є вічною проблемою, попри те, чим довбають землю — сапою чи бульдозером".

Справді, там, де йдеться про вірування, прагнення, надії і скерування мільйонів, навіть мільярдів людей, там просто не може не бути зв'язку з політикою. Німецький професор З.Фірціг, полемізуючи з тими, хто відмовляє релігії у праві на політичний самовираз, пише: "Кожному має бути зрозумілим, що неможливо перетворити настільки велику суспільну групу на вузько-функціональну, перервати її ставлення до соціальної реальності". Ще більш яскравою виглядає ця думка у риторичному запитанні: чи заслуговує Церква на свою назву, якщо дозволяє присудити себе на довічну мовчанку у питаннях громадського життя?

Що ж стосується дискусій про співвідношення християнства й політики, то їм скоро вже виповниться 2000 років. Християнська віра як така не має політичного забарвлення, визначеного політичного змісту. На відміну від деяких інших релігій, вчення Ісуса встановлює дистанцію щодо політики. Але, вважає відомий французький богослов Люгер, це не означає, що Євангеліє закликає уникати всякої політики. Навпаки, аполітичність, якщо ми візьмемо це поняття в тому сенсі, який йому дійсно належить — тобто байдужість до того, що відбувається навколо, — не відповідає духові Євангелія. Адже ніде не є такими нерозривними, як тут, поняття свободи та справедливості: не можна заради одного руйнувати інше, свобода людини можлива лише за наявності справедливості.

Очевидно, має збігти певний час, щоб відносини між релігією й політикою, церквою й політичним життям були адекватно усвідомлені в Україні. Нині тут майже неподільно панує інституційне сприйняття проблеми. Політики намагаються мобілізувати релігійно-інституційну інфраструктуру заради досягнення своєї мети. Такі намагання цілком зрозумілі; в разі коли йдеться про завоювання симпатій народу (який останнім часом по-блюзнірському називають виключно "електоратом"), значення підтримки церкви важко переоцінити. Але, з іншого боку, нагадаю: "релігійні організації не беруть участь у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувають кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів" (ст. 5 Закону України "Про

свободу совісті та релігійні організації"). Але попри це Церква вже давно є й залишатиметься в наступному активною дійовою особою української політичної сцени. Інша справа — якою буде її роль на цій сцені. Найлегша з них — підтримати ту чи іншу політичну силу, партію чи блок, які обіцяють після приходу до влади конкретній релігійній організації розв'язання її проблем. Таку позицію можна критикувати, але, розсудивши по-людськи, не можна не зрозуміти релігійну громаду, яка роками марно змагається з місцевою владою за відібраний ще в батьків храм. Як тут не віддати голоси за людину, що обіцяє наступного ж після виборів дня вирішити це питання позитивно. У даному випадку віруючі, об'єднані в релігійну громаду, діють цілком логічно, однак усе ж таки не так, як мала б діяти Церква. Запишімо поза увагою факт, що в наших умовах задоволення майнових потреб однієї релігійної громади часто означає, що інша громада лишається незадоволеною. Йдеться про інше: про масштаби й напрямки участі Церкви у політичному процесі сучасної України.

Насамперед, Церква й релігія тісно пов'язані з необхідністю створення в країні нового морального клімату. Вже цілком очевидно, що демократичні інституції, про які стільки писали "прогресивні" газети наприкінці 80-х, демократичні процедури, що їх оспівували й вихваляли як панацею від усіх наших бід, — це далеко не все. Навіть більше: саме по собі розділення гілок влади, загальні та прямі вибори, політичний плюралізм тощо не багато чого варті.

Отже, демократія без совісті, демократія, щодня й щомиті не підживлювана етикою, заснованою на незаперечних моральних правилах (їх, між іншим, не так уже й багато, цих правил!), — це мертва демократія. Це бутафорська демократія, яка ховає від світу виразки неправди, освячує своїм ім'ям елементарне зловживання владою меншості на шкоду величезній більшості.

"Тільки" інститут, "тільки" процедура ніколи й нізащо не примусять окремо взятую людину чинити по совісті. Людина завжди знайде, як обійти закон, при цьому людина, яка має більше влади і грошей, зробить це легше від іншої.

Важко заперечити, що зміна економічних орієнтирів у нашій країні не супроводжується формуванням етики підприємництва, здатної попередити суспільні катаклізми, спричинені дедалі більшою прірвою між страхітливо злидінними й безмірно багатими.

Пам'ятаю, як десь у році 1988-му один з тих, кого тоді йменували "виконробами перебудови", висунув теорію "трьох шкіряних пальт". Теорія полягала в тому, що треба заплющити очі на "хапальні інстинкти" тих, хто тоді вже зробив заявку на роль нових "господарів життя". Бо ці особи швидко наситяться: придбають пальто собі, потім дружині, потім дитині, потім коханці чи ще кому-небудь, а вже потім почнуть працювати на суспільство. Яким наївним був той теоретик (будемо вважати, що щиросердно наївним)! Якою далекою від дійсності виявилась його оцінка потреб і можливостей "нових"! По "третім пальті" вони зажадали так багато іншого, що стало очевидно: кінця-краю їх забаганкам просто нема, межа споживацтва взагалі не існує. Принаймні в рамках тієї "етики", що блискавично сформувалась у нашій — і не тільки нашій — країні. "Нахапати", "розбагатіти за всяку ціну" — ось головний принцип цієї "етики", і зруйнувати її за допомогою двох-трьох показових судових процесів просто неможливо. Для цього необхідні спільні і дуже серйозні зусилля всього суспільства, і роль, яку здатні тут відіграти релігійні інституції, величезна. Саме вони зуміли досягнути один з найбільш серйозних уроків останніх століть. Ідол збагачення — один з найстрашніших, найзажерливіших ідолів. Тому ставати богом йому не можна дозволити ні в якому разі. Тільки обмежений совістю, мораллю, правом і громадською думкою інстинкт накопичення не здатний перетворитися на жахливого монстра, який трощить усе на своєму шляху.

Задовго до Огюста Конта й Еміля Дюркгейма, задовго до хрестоматій з соціології та політології Церква не лише сформулювала, але й практикувала теорію солідаризму. Саме вона піклувалась про тих, кому особливо незатишно в цьому світі, які почуваються вкрай безпорадними або й просто голодними. І водночас вона апелювала до сумління

тих, хто досягнув мети своїх прагнень, має все або майже все, про що мріяв. Апелювала й нагадувала, що є суд дієвіший, справедливіший і суворіший за все, створене обмеженими людськими силами. Солідарність і справедливість — категорії, якими в політичному просторі найбільш ефективно оперувати покликана саме Церква. І це саме ті складові, що їх якось забули перед початком ринкових перетворень. Визнаємо: проголошення всякого роду ідей щодо ринку, "вільної конкуренції" і т. п., а точніше — балаканина про це поховали під собою очевидну для здорового глузду річ. Вільна конкуренція доречно там, де наявні умови для рівного старту. Але ж перед тим, як було запущено ринкові механізми, дехто вже спокійно плив "капіталістичним морем" (причому завдяки не своїм розумовим здібностям, а наближеності до так званого загальнонародного майна), а інших взагалі відлучили від участі в цьому плаванні.

Подальший розвиток ситуації, що склалася в нашій країні, видається, накладає особливу відповідальність на Церкву (якщо, звичайно, припустити, що за дві тисячі років був бодай один день, який би не накладав на неї відповідальності, тим паче особливої). Про що саме йдеться? Йдеться про те, що суспільство глибоко розколоте. Отак відразу віднайти головну лінію цього розколу не так вже й легко, як це видається на перший погляд. Твердити, що маємо звичайне протиріччя між прибічниками реформ та їх супротивниками, — грубо, образливо, невірно по суті. Бо жодна тверезо мисляча людина не опиратиметься реформам, які несуть із собою добробут, мир, спокій, впевненість у майбутньому своїх дітей. Але якщо нічого подібного реформи з собою для дуже й дуже великої кількості громадян України досі ще не принесли, а для дуже, знов таки, великого числа принесли погіршення, звинувачувати їх у "спротиві реформам" здатен лише закоренілий цинік.

Не відбувається також протистояння між "державниками" й "антидержавниками". Приголомшуючий результат грудневого 1991 р. референдуму про незалежність України переконливо засвідчив, що для абсолютної більшості наших співвітчизників питання державності України невідворотно вирішене як позитивне. Інша справа, що Українській державі було сказано "так" не тільки тому, що вона Українська, хоча це й важливо саме по собі, а ще й тому, що ця держава була вимріяна довгою бездержавною добою як "наша держава", своя, невідчужена від кожного свого громадянина, могутня і справедлива, але не жорстока. І якщо хтось не в змозі стримати гнів на безсоромність армії бюрократів, що засіли в кам'яницях з гербовим тризубом на вивісках, то не треба визначати це як "антидержавницьку позицію".

Розділення суспільства — це характерна риса суспільств, які перебувають у стані трансформації. В Україні ж існує велика кількість історичних причин, які цю рису посилюють. Зрештою й те, що відбувається в екологічній, політичній, релігійній та інших сферах буття, теж не сприяє консолідації суспільства.

Релігійні інституції України далеко не монолітні. Про це сказано й написано більш ніж достатньо. Але саме Церква (у даному контексті, зрозуміло, не якась конкретна, а як суспільна інституція) має в такий перехідний період особливо значимий потенціал. Вона об'єднує заможних і злиденних, малописемних і високоосвічених, лівих і правих. І, як би там не було, має моральний авторитет, котрий дозволяє їй говорити про речі непопулярні. Говорити відверто, не зупиняючись там, де та чи інша сторона воліла б поставити крапку. Наприклад, про те, що реформи потрібні, але не ціною зубожіння народу. Що ми не можемо ізолювати себе від світу, але прилучення до західної цивілізації зовсім не обов'язково має супроводжуватись підключенням до "світової каналізації", а відтак до вживання відходів культурного процесу. Перелік цей може виявитись довгим: політика завжди потребує корекції мораллю та здоровим глуздом, українська ж політика потребує цього величезною мірою.

Таким чином, релігія має дві могутні функції щодо політики. Ці функції стосуються не лише релігії організованої — Церкви, інших релігійних інституцій, а й індивідуальної релігійності. Перша — це функція критична. Критика з боку Церкви дієвіша, ніж з боку тієї чи іншої політичної партії або творчої спілки, бо релігійна свідомість вільна від земної кон'юнктури. Цей світ для релігійної особи і спільноти — не

єдине місце реалізації людини. Великі надії, надземні сподівання спричиняються до сміливішого, послідовнішого і глибшого викриття недосконалості сучасного суспільства.

Друга функція — суто конструктивна. Вона полягає у внесенні в політику нового виміру, а також пропонує власне бачення проблем і шляхів їх розв'язання.

Зусибіч ми чуємо, що політика — це брудна справа. Можливо, якраз Церква й допоможе їй очиститись.

Микола **РИБАЧУК**,
керівник Центру проблем Церкви і
етноконфесійних досліджень Інституту
політичних і етнонаціональних досліджень
Микола **КИРЮШКО**,
старший науковий співробітник Інституту
політичних і етнонаціональних досліджень

ХРИСТІЯНСЬКІ ПАРТІЇ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ

Традиційно народ України вважається переважно християнським. Згідно з різними соціологічними даними віруючими є від половини до трьох чвертей населення. З одержанням Україною незалежності народ не тільки радо розпочав відновлення свого релігійного життя, церковної інфраструктури, а й виявив прагнення до створення партій християнського спрямування. Внаслідок цього найбільш політично активна частина нашої людності ініціювала створення партій релігійного забарвлення: Української християнсько-демократичної партії та Християнсько-демократичної партії України, а пізніше Республіканської християнської партії і Християнсько-народного союзу. Вони розпочали активну роботу в царині практичної політичної дії. Навколо ініціативного ядра кожної партії було згуртовано актив, визначилися політичні лідери, розпочалася певна пропагандистська робота. Було сформульовано політичні програми та статутні положення, прийняті на відповідних з'їздах. Широкого розголосу набули такі акції ХДПУ як розробка проекту Конституції України та власного варіанту закону "Про вільність віросповідання". Було проведено чимало масових громадських акцій, налагоджувалися контакти з керівництвом конфесій, проводилися благодійні заходи.

Великі надії християнські партії покладали на вибори до Верховної Ради 1998 р., пов'язуючи з ними сподівання на утвердження в суспільстві, здобуття нових прихильників, участь у законотворчому процесі та виконавчій владі.

Напередодні виборів керівники партій, судячи з їх офіційних заяв, досить впевнено дивились у майбутнє, сподіваючись на широку підтримку християн України. Відповідно до цього було розгорнуто широку пропагандистську кампанію в засобах масової інформації, здійснювалися агітаційні поїздки партійного активу містами й селами України, добродійні заходи. Партії, які були достатньо впевнені у своїх силах, йшли на вибори самостійно (ХДПУ, РХП), решта увійшла до виборчого блоку "Вперед, Україно!"

Але для християнських демократів громом серед ясного неба стали дані про наслідки волевиявлення українського народу. Християнські партії зазнали нищівної поразки: по багатомандатному виборчому округу ХДПУ здобула 1,3 % голосів виборців, блок "Вперед, Україно!" - 1,7 %, Республіканська християнська партія - 0,5 %. По мажоритарних округах перемогу здобули 3 члени ХДПУ, 1 -УХДП, 1 - Християнсько-народного союзу. Ці дані стали "холодним душем" для лідерів партій конфесійного спрямування.

Що ж спричинилося до такої болісної і неочікуваної поразки християнських партій у країні, населення якої переважно сповідує християнство? Причин було кілька.

1. Християнські партії не знайшли свого місця на політичній карті України,